

Tretyakov, Scsukin, Morozov

Párizs vonzásában

Kevés intézmény kínálja a modern művészet nagy fordulópontjának olyan koncentrált sűrítmenyét, mint a moszkvai Puskin Múzeum. Gyűjteményének súlypontját a történet legdinamikusabb változásokat hozó szakasza képezi: a plein air látványfestésztől (barbizoni iskola) az avantgárd XX. század eleji indulásáig tartó időszak, amelynek stációit a kor legrangosabb francia alkotóinak mesterművei dokumentálják. A Szépművészeti Múzeum számára válogatott, 55 képből álló összeállítás csupán reprezentatív szelete a mintegy 300 darabból álló kollekciónak. A Puskin Múzeum anyagának páratlan rangja és teljessége mindenekelőtt azoknak a moszkvai műgyűjtőknek köszönhető, akik a forradalmat megelőző évtizedekben az ott hon értetlenséggel fogadott párizsi festők alkotásaira költötték vagyonukat.

Oroszországban a XIX. század közepén erősödött meg az új vállalkozók, kereskedők, iparosok rétege, amelynek tagjai közül többen kulturális befektetésekbe fektették frissen szerzett jövedelmük egy részét. A jó módú kereskedőcsaládban született Tretyakov testvérek közül az idősebbik, Pavel (1832–1898) tekintélyes gyűjteményt épített ki hagyományos és újabb orosz műalkotásokból. Később öccse, Szergej (1834–1892) is csatlakozott hozzá, de úgy döntött, nem kívánja bátyja ambícióival felvenni a versenyt, és inkább a nyugat-európai festészetre koncentrált.

Az 1870-es évek elején ismerte meg közelebbről – és nyomban meg is szerette – a párizsi művészvilágot. Életének hátralévő két évtizedében orosz-

Claude Monet: Fehér vízililiomok, 1899

Szergej Scsukin gyűjteményéből, © Puskin Múzeum, Moszkva

ták amerikai expanziójának átmenetileg gátat szabott az 1897-ben hozott McKinley-féle vámtörvény (Dingley Act), amely a műtárgyakra is kiterjedő súlyos rendszabályokkal és adókkal szigorította a külföldi áruk Egyesült Államokba történő behozatalát.

Az 1880-as évek végére az impresszionizmus a párizsi közép- és nagypolgári közönség divatos műv-

egyetlen külföldi piaca is megszűnt. Szergej Tretyakov 1892-ben meghalt, a modern francia festészetet gyakorlatilag semmilyen értékesítési szálak nem fűzték Európához. A franciaországi művészeti reformmozgalom a század végéig nemcsak kapcsolatrendszerében, hanem stílár hatása vonatkozásában is belterjes maradt. Az impresszionizmus Franciaországban

Ruel galériájába, és e kapcsolat eredményeként a következő hat évben 14 impresszionista kép került a szövetségeskedő moszkvai otthonába. Oroszországi barátai és társai értetlensége ellenére Szergej Scsukin szenvedéllyel és csalthatlan ösztönrel folytatta párizsi képvadászatát. A reformerekhez, a lázadókhöz vonzódott, így figyelme egyre inkább a fiatalabb generáció munkái felé fordult. Az új trendek felkarolója, Ambroise Vollard galériájában találkozott Cézanne, Van Gogh és Gauguin képeivel. Felesége és fia halálát követő gyászában Gauguin Tahitin készült festményeinek szimbolista álomvilágába menekült, és az elsők között hozott létre nagyobb kollekciónak a festő munkáiból. Egy évvel a Fauves csoport nagy felzúdulást keltő bemutatkozása után, 1906-ban találkozott Matisse-szal.

Hosszú és páratlanul szoros kapcsolat alakult ki kettejük közt, és Scsukint ez arra bátorította, hogy egyre inkább függetlenítse magát párizsi kollégáinak ajánlásaitól. Összesen 37 képet vásárolt Matisse-től, ezek közül több az ő megrendelésére készült. A moszkvai palota dekorációját szolgáló A tánc és A zene című nagy kompozíciók a fauve-októl elszakadó önálló kísérletek főművei közé tartoznak. A moszkvai gyűjtő akkor kezdte Matisse képeit felvásárolni, amikor a festőt és társait még Párizsban is megvető gúny fogadta. Scsukin bizalma és nagyvonalúsága is közrejátszott abban, hogy Matisse hamarosan a kor egyik legkeresettebb művészevé vált.

A Montmartre festői körében gyorsan híre kelt annak, hogy új, gazdag pártfogó jelent meg a színen, és egymást mutatták be a kereskedőnek. Scsukin Matisse révén ismerte meg Picassót; aki pedig beajánlotta barátját, Henri („Vámos”) Rousseau-t. Az I. világháború kitérésének idejére a

öccse, Ivan teljesítette be. Az ifjabb fiú különös műérzékét azzal alapozta meg, hogy alapos festői képzésen ment át. Ivan Morozov gyűjtői szenvedélyét a festő Szergej Vinogradov egyengette tanácsaival, és a francia újítók felé is ő terelte figyelmét. Együtt látogattak el 1903-ban a Durand-Ruel Galériába, és nyomban megvásároltak egy Sisley-festményt a moszkvai rezidencia számára. Ettől kezdve Morozov és Scsukin között gyümölcsöző versengés kezdődött. Mindkét gyűjtő csalthatatlan szemmel, de eltérő, sőt ellentétes mentalitásból csapott le a remekművekre. Scsukin szenvedélytől fűtve, képzetlensége ellenére vakmerő határozottsággal kapott a munkák után, amelyekben saját egzaltált egyéniségének kivetülését látta. Morozov sokkal megfontoltabb és kiegyensúlyozottabb egyéniség volt, kevesebb alkalommal, de alapos esztétikai mérlegelés után döntött a vásárlásról. Cézanne munkáit 1906-ban Ambroise Vollard galériájában ismerte meg. Ettől kezdve évről évre rendszeresen vásárolta képeit párizsi kollégájától, mígnem moszkvai házában egész Cézanne-múzeumot hozott létre. Hasonló lelki rokonságot érzett a kilencvenes évek szimbolistáinak, Gauguin és a Nabis-csoport tagjainak művészetével – legfőképpen Maurice Denis-ével, valamint a Fauves-csoport munkáival.

A modern művészet első patrónusai közül is kimagasló két orosz műgyűjtő visszatérően hangoztatott szándéka volt, hogy szülőföldjük művészetkedvelőivel megismertessék a legújabb nyugati, mindenekelőtt francia reformtörekvéseket. Morozov a forradalom kitörése előtti években többször kijelentette, hogy gyűjteményét Moszkva városára kívánja hagyni. Scsukin 1909-től vasárnaponként megnyitotta otthonát a közönség előtt, és maga vezette

rette a párizsi művészvilágot. Ezenek hátralévő két évtizedében Oroszország addigi legnagyobb francia művészeti gyűjteményét építette ki. A két testvér közönség előtt megnyitott magánmúzeuma hamar népszerűvé vált. Szergej Tretyakov halála után bátyja mindkettőjük gyűjteményét Moszkva városára hagyta. A közel 2000 mű között 75 külföldi, főként modern francia alkotás szerepelt. Ezek 1925-ben kerültek át a később Puskin nevével felvevő Állami Szépművészeti Múzeumba.

Amikor Tretyakov és néhány oroszországi társa Párizsba érkezett, ottani honfitársaikat keresték fel. Minden művészeti előképzettség hiányában azok javaslatait és közvetítői ajánlatait követték. A fő vásárlóerőt képviselő középosztály körében a barbizoniak voltak a műkereskedelem legfelkapottabb festői. A párizsi műpiac egyre befolyásosabb, majd egyértelmű vezető szerepre emelkedő hatalmassága, Paul Durand-Ruel ugyancsak a barbizoniak képeinek forgalmazásával futtatta fel apjától 1866-ban átvett üzletét. Később az elsők közt talált kapcsolatot a közönség és a kritika által akkor még elutasított fiatal festők csoportjához, az impresszionistákhoz. Példája nyomán a többi kereskedő is egyre-másra szervezett önálló kiállításokat az általa felkarolt művészeknek. Ők lettek a művészi karrier fő mozgatói, ezzel pedig – a hivatalos állami intézményeket felváltva – a művészeti élet meghatározó erői.

Tretyakov és gyűjtőtársai a század utolsó negyedében többször megismélt párizsi zárandokútjai barbizoni tájképek és realista zsánerképek megszerzésére irányultak. A század végéig őket leszámítva csak az amerikai közvetítők voltak a párizsi műkereskedők külföldi partnerei, akik rendszeres tavaszi „kirajzásaik” során szinte válogatás nélkül vásárolták fel francia kollégáik raktárkészletét. A párizsi műtárgypiac tengerentúli kapcsolatai virágzásának és ezzel az impresszionis-

tezők között a párizsi közép és nagypolgári közönség divatos művésze lett. A század legvégéig azonban Európa közönsége és művésztársadalma gyakorlatilag semmit sem tudott vagy csak kósza híreket hallott képviselőiről. Végül az 1900-as párizsi világkiállításon való szereplés hozta meg az impresszionisták számára az igazi nemzetközi áttörést – másfél évtizeddel a csoport feloszlása után. A festészet még radikálisabb reforme-

Henri Matisse: A tánc, II. pannó, 1912
Szergej Scsukin gyűjteményéből

rei közül Van Gogh első németországi bemutatkozásai 1901-ben a berlini, majd 1904-ben a müncheni Secessionon minden visszhang nélkül zajlottak le. Gauguin nevét csak 1906-ban, Cézanne-ét 1907-ben megrendezett párizsi retrospektív tárlatuk, valamint ugyancsak 1907-ben a francia művészek nagy nemzetközi vándorkiállítás ismertette meg Európával.

Az amerikaiak átmeneti kivonulásával 1897-ben a párizsi műkereskedők

magabiztosabb és berzsejesebb maradt. Az impresszionizmus Franciaországon kívül egyetlen ország művészeti életében sem játszott közvetlen szerepet. Amikor Hugo von Tschudi, a berlini Nationalgalerie újonnan kinevezett igazgatója 1896-ban a kontinensen elsőként kezdeményezte impresszionista művek vásárlását múzeuma számára, a helyi tradíció és a művészeti elit nagy ellenállásával kellett megküzdenie. Vásárlásait a város gazdag üzleti és banki elitjének adományai tették lehetővé. (A modern francia művészet közgyűjteménybe kerülését tekintve Európában másodikként kell említeni a budapesti Szépművészeti Múzeumot.) Az amerikai vámtörvény megszületését követő évben Durand-Ruel nyomban új kapcsolatokat keresett: 1898-tól impresszionista képeket küldött Paul és Bruno Cassirer újonnan megnyitott berlini galériájának. Az újabb generáció munkáit Cassirerek már Ambrose Vollard és a Bernheim-Jeune fivérek galériáján keresztül szerezték be.

Nem feltétlen kellett azonban a párizsi művészet helyi patrónusainak kimozdulniuk városukból, hogy az amerikaiak kivonulása miatt raktáron maradt készleteikre vevőt találjanak. A század legvégén új ügyfelek jelentek meg a színen: az életük tekintélyes részét Európa legdivatosabb városában töltő és vagyonukat bőkezűen szóró orosz világfiak. A forradalmat megelőző negyedszázadban a kapitalizmus felgyorsulása az új kereskedő és bankár vállalkozói réteg hirtelen és nagyarányú gazdagodását hozta. Közülük többen műtárgyak szertelen vásárlásába fogtak. A legjobb pillanatban, 1897-ben érkezett Párizsba a szövetkereskedő Szergej Scsukin (1854–1936), pár évvel később, 1903-ban követte őt fiatalabb társa, a textilgyáros Ivan Morozov (1871–1921).

Scsukin öccse, Ivan már hosszabb ideje Párizsban tartózkodott, szinte maga is a Montmartre bohémjei közé tartozott. Ő vitte el fivérével Durand-

Henri Rousseau: Lóra támadó jaguár, 1910
Szergej Scsukin gyűjteményéből, © Puskin Múzeum, Moszkva

moszkvai palota a legnagyobb Picasso-gyűjteménynek adott otthont, benne a kék korszaktól kezdve a kubista képek széles választékával 51 elsőrendű alkotás reprezentálta a festő alakuló pályájának különböző stációit. Scsukin azzal szolgálta leginkább Matisse és Picasso karrierjének építését, hogy vakon megbízott bennük, megrendeléseik során hagyta őket saját elképzeléseik szerint dolgozni, bátran kísérletezni.

A francia fővárosba látogató orosz világfiak közül megkülönböztetett figyelem illeti meg a gazdag textilgyáros családnhoz tartozó Morozov testvéreket. Mihail egyforma lendülettel vásárolta orosz és nyugat-európai festők műveit. Utóbbiak közül az impresszionisták voltak túlsúlyban, de Van Gogh és Edvard Munch képei iránt is az elsők között kezdett érdeklődni. Gyűjtői ambícióinak 1903-ban, 33 éves korában bekövetkezett korai halála vetett véget. Kezdeményezéseit

körbe vendégeit. Fiatal festők és értelmiségiek zárandokoltak a magánmúzeumba, ahol Európában elsőként kaphattak gazdag képet a franciaországi kísérletekről. Így a gyűjtemény alapvetően befolyásolta az orosz avantgárd és ezen keresztül a XX. századi művészet alakulását.

A forradalom után mindkét gyűjteményt államosították, Párizsba emigrált tulajdonosaik otthonát állami kezelésű múzeummá alakították. A két egykori magánkollekció nemzetközi anyagát 1948-ban a moszkvai Puskin Múzeum és a szentpétervári Ermitázs Múzeum között osztották szét. Az Európában a művészettörténet remekműveinek tartott, Sztálin által formalistának bélyegzett alkotások évekig a múzeumok raktáraiban pihentek, és csak az 1960-as évektől kezdték fokozatosan újra a közönség elé tární őket.

TÓTH FERENC